

І.Б. СКОЧИЛЯС (Львів)

ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКІ ПАРАФІЯЛЬНІ ПЕЧАТКИ СТАРΟΣОЛЬСЬКОГО ДЕКАНАТУ ПЕРЕМИШЛЬСЬКОЇ ЕПАРХІЇ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ ст.

Серед великого розмаїття тем української сфрагістики досі маловідомим залишається такий напрямок, як церковна сфрагістика. Дослідження в цій галузі охоплюють печатки митрополитів, ігуменів, священників та урядовців консисторії; печатки установ – консисторії, ординаріату, крилосу, семінарій, бібліотек, деканатів; печатки монастирів; парафіяльні печатки. Зупинимося на останніх. Єдиною працею в довоєнний період про парафіяльні печатки (Буковина) є монографія Миколи Грамади¹. Він зібрав та каталогізував 327 печаток і подав 231 ілюстрацію. На сучасному етапі вийшла низка праць молодих українських істориків, присвячених парафіяльній сфрагістиці Львівської, Перемишльської, Станіславської єпархій та Правобережної України². Для поглиблення студій важливого значення набуває виявлення та введення в обіг сфрагістичного матеріалу у межах окремих деканатів, що в майбутньому дасть змогу дослідити еволюцію парафіяльних печаток у кожній з єпархій зокрема, та на українській етнічній території загалом.

У середині ХІХ ст. до складу Старосольського деканату Перемишльської єпархії входило 15 парафій. Усі населені пункти мали давні християнські традиції. Про існування в їхніх межах храмів збереглися документи ще з ХVІ-ХVІІ ст. Наступні парафії отримали ерекційні грамоти в 1514 р. – Хирів³, 1568 р. – Букова⁴, 1546 р. – Ляшки Муровані⁵, 1556 р. – Сушиця Велика⁶, 1577 р. – Чаплі⁷, 1642 р. – Воютичі⁸, 1671 р. – Гуменець⁹, 1690 р. – Волча Долішня¹⁰, 1694 р. – Викоти¹¹. Шематизми подають відомості про будівництво нових храмів у с. Гуменець – 1646 р.¹²,

с. Ляшки Муровані – 1720 р.¹³, с. Букова – 1743 р.¹⁴, с. Ракова – 1775 р.¹⁵, с. Фельштин – 1790 р.¹⁶, а про церкву в Розсохах зазначено, що вона існувала ще “за татар”¹⁷.

Протягом XVIII ст. для затвердження церковних документів використовували особисті печатки священників. А з кінця XVIII - початку XIX ст. в обіг почали входити парафіяльні печатки.

Під час опрацювання фондів ЦДІА України у Львові, Державного Архіву в Перемишлі, Національного музею у Львові, було виявлено 19 печаток Старосольського деканату. У чотирьох парафіях – Стара Сіль, Фельштин, Хирів та Чаплі – по два різних варіанти. Віднайдені матеріали дають змогу простежити еволюцію матриць, встановити їхні періоди функціонування та, по можливості, причини заміни старих штемпелів на нові.

У церковному діловодстві можна виділити певні групи документів, котрі засвідчувалися печатками. Найчисельнішими серед них є фінансово-майнові матеріали. Насамперед це стосується відомостей про прибутки та витрати парафій¹⁸, про їхню відсутність¹⁹ або отримання різноманітних коштів чи пожертвувань²⁰.

Наступною за збереженістю є парафіяльна кореспонденція, в основному офіційне листування між парафією та різними церковними установами²¹. У такому листуванні часто торкалися фінансових питань, з'ясовувалися різноманітні проблеми, а також повідомлялося про необхідність будівництва нової церкви, дзвіниці, цвинтаря тощо. Меншою кількістю представлені документи метричного характеру²² та статистичні відомості²³. Є ще один вид - документи адміністративно-церковного характеру. Це заяви-зобов'язання священників бути присутніми на церковних деканальних соборчиках, відслужити певну кількість Служб Божих у різних наміреннях. Так звані “Reversales”, які трапляються досить рідко, були своєрідною “присягою” священника при вступі на нову парафію. Парохи зобов'язувалися вірою і правдою служити й австрійській владі, і своїй церкві, ні за яких обставин не відступати від греко-католицької віри, дбати про добробут парафії та прославлення Христа²⁴.

Простежуючи хронологію документів, неважко встановити тривалість використання церковних матриць. Проведені підрахунки показали, що з поч. XIX ст. до останнього десятиліття XIX ст. штемпелі функціонували досить довго – від 48 до 94 років. Це характерно для певного виду печаток: овальної форми, розміри приблизно 45x35 мм, легенда обведена двома концентричними овалами (виконані переважно у вигляді з'єднаних між собою крапочок), по обідку йде напис: ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ...; сюжетне зображення відповідає титулу церкви. Дослідження форми, розмірів, розташування легенди, палеографії написів, манери виконання сюжетного зображення таких відтисків, а їх є 12 шт. (тобто близько 63%), дало змогу зробити висновок, що всі ці матриці були виконані в кінці XVIII - на початку XIX ст., можливо, за одним замовленням і в одній установі.

Порівнюючи з хронологією документів, на яких збереглися відтиски, можна припустити, що період функціонування усіх цих матриць наближається до 90-100 років.

В останньому десятилітті XIX - початку XX ст. з'являються нові церковні матриці. Для них властивий різнобій у підходах до виготовлення штемпелів. Це стосується форм, розмірів, змісту та характеру написів, сюжетного зображення або його відсутності. Період використання таких печаток значно скорочується (порівняно з попередніми) і становить приблизно 10-25 років.

Заміна старих матриць на нові відбувалася з різних причин. Найчастіше через втрату штемпеля, що могло статися внаслідок якихось стихійних лих (пожежа, потоп), недбалості осіб, відповідальних за печатку, при перенесенні канцелярії на нове місце чи у нову церкву, під час переїзду священника на іншу парафію.

Ще однією важливою причиною було фізичне зношення матриці, внаслідок чого стиралося сюжетне зображення, втрачалася чіткість напису і важко було визначити, якій саме парафії належить дана печатка. Але оскільки основа штемпеля виготовлялася зі сплавів металів, отже, була досить міцною, а сам штемпель використовувався не надто інтенсивно, то переважно їхній стан, навіть протягом досить тривалого часу, був цілком задовільний.

Шематизми Перемишльської єпархії свідчать, що однією з причин заміни старих печаток на нові був прихід на парафію нового священника²⁵. Та, мабуть, найголовнішими чинниками, що впливали на еволюцію церковної сфрагістики, були суспільно-політична ситуація в краї та адміністративні реформи²⁶. Піднесення рівня національної свідомості населення, активізація українського політичного руху, реформаторські постанови церковних соборів призвело до масової заміни старих штемпелів новими.

Парафіяльні печатки виконували різноманітні функції – юридичну, охоронну, мистецьку, сакральну.

Усі відомі печатки були прикладними і розміщувалися внизу під документом. Матеріал для відбитків змінювався залежно від періодів застосування печаток. Найдавніші відтиски є зазвичай сургучевими, паперово-мастичними та сажовими, а нові (поч. XX ст.) – чорнильними, паперово-мастичними та паперово-мастично-чорнильними (у тих випадках, коли їх використовували для запечатування листів), рідше сажовими.

За формою печатки поділяються на круглі (3 шт.) та овальні (16 шт.). Розміри круглих, відповідно, коливаються в межах $d = 30 \times 35$ мм, а овальних: від 47×36 мм (верхня межа) до 36×28 мм (нижня межа).

Усі легенди розташовані на обідках. Звичайно сюжетне зображення відокремлене від легенди, але трапляються печатки, в яких внутрішній обідок відсутній. Це характерно для парафій Волча Долішня (1901 р.)²⁷, Ракова (1885 р.)²⁸, Стара Сіль (1885 р.)²⁹, Фельштин (1885 р.)³⁰. Часто

обідки викарбовувалися у вигляді простих ліній³¹, крапочок³², різноманітного орнаменту³³ (геометричного чи рослинного). Не було й однакового підходу до розміщення написів: усі вони йшли навколо зображення, але розпочиналися у різних місцях (зверху вниз, знизу вверх, а також поєднання цих двох варіантів).

Для виконання написів у Старосольському деканаті переважно послуговувалися українською мовою (18 шт.) і лише в одному випадку - польською.

Легенда несе інформацію про територіальну приналежність печатки, про установу, якій належала дана печатка, та про конфесійну приналежність парафії, котра володіла цією матрицею. Проілюструємо це кількома характерними написами: ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ БУКОВСКОЙ³⁴; УРЯДЪ ГРЕЧ. КАТ. ПАРОХІИ * вЪ ВОЛЧЫ-ДОЛНОЙ *³⁵; ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ ЛАШОКЪМЪРОВАННЫХ³⁶; * ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ Г. К. ВЪ СТАРОЙСОЛИ *³⁷; * Печать уряда парохіяльного вЪ Фульштынѣ³⁸; ГР. КАТ. УРЯДЪ ПАРОХІАЛЬНЫЙ * ВЪ ЧАПЛЯХЪ *³⁹.

Усі написи викарбувані друкованим шрифтом. Для оптимального використання площі робили скорочення (переважно в словосполученні *греко-католицький*) і вживалися лігатури. Також трапляються кириличні літери (Ѣ, Ѵ, Ѧ), які з часом повністю витісняють сучасні українські букви.

Усі досліджувані печатки мають сюжетне зображення кількох типів: 1) в основу зображення яких лягли події з біблійної історії, відображені в посвяті церков; 2) зображення святих, назви яких отримали місцеві храми; 3) християнські символи.

У Старосольському деканаті найбільшою популярністю користувалися богородичні празники – Різдва Пресвятої Богородиці (5 храмів), Собору Пресвятої Богородиці (1 церква)⁴⁰. Віддавали належну шану також Св. Миколаю (3 храми)⁴¹ та Св. Кузьмі і Дем'яну (2 храми). Щодо сюжетного зображення Різдва Пресвятої Богородиці, то можна з певністю стверджувати, що в трьох храмах (Воютичі, Гуменець, Терло) печатки були виконані одним майстром і є практично ідентичними (за формою, розміром, шрифтом), за винятком назви парафій. Зовсім інакше підійшли при виконанні цього сюжету у печатці парафії Розсохи, а на новому штампелі парафії Хирів зображено чотираменний хрест.

Подекуди сюжетне зображення не відповідало титулові храму, як, скажімо, на печатках парафії Фельштин: посвята Свв. Кузьми і Дем'яна, а на печатці – Богородиця, хоча протягом ХІХ ст. титул місцевої церкви не змінювався⁴². Спрощений підхід застосовано при виготовленні нової печатки у с. Чаплі. Ще у 1868 р.⁴³ відбулася зміна титулу тутешньої церкви – зі Св. Миколая на Перенесення мощей Св. Миколая; незважаючи на це, стара матриця використовувалася аж до 1893 р., а нова містила у собі лише постать Св. Миколая, без відображення самої події.

На жаль, третій тип представлений досить фрагментарно. Це певною мірою відображає загальну тенденцію в Перемишльській єпархії, де

філософсько-релігійні символи у сфрагістиці не набули поширення. У Старосольському деканаті тільки в двох парафіях послуговувалися печатками із зображенням хреста (Хирів)⁴⁴ та відкритої книжки (Волча Долішня)⁴⁵.

Отже, друга половина XIX - початок XX ст. позначені активним функціонуванням парафіяльних печаток у Перемишльській єпархії. Вони охоплювали найрізноманітніші сфери церковного діловодства – від фінансово-господарської до церковно-адміністративної. Значне зростання обсягу парафіяльної документації призвело до зростання масового використання церковних печаток, що підтверджували автентичність документа та його юридично-правовий статус. На прикладі Старосольського деканату простежено хронологічні рамки функціонування однієї матриці. Тут чітко виділяються два періоди: 1) початок XIX - останнє десятиліття XIX ст., для якого характерне використання толоки протягом 90-100 років; 2) кінець XIX - поч. XX ст., коли термін дії однієї матриці коливався в межах від 10 до 25 років.

Протягом XIX - початку XX ст. зростає мистецький рівень штемпелів, підвищується їхня якість. Змінюється шрифт, літери в написах стають чіткими, стрункими, уніфікованішими, церковнослов'янські букви повністю витісняються сучасними українськими. Поступово виходять з ужитку іншомовні легенди, їхнє місце посідають україномовні.

Сюжетне зображення виконується дедалі майстерніше. Простежується тенденція дотримання певних традицій і спадковості при виготовленні нових штемпелів. Малюнок, як правило, відповідає титулові храму, хоча іноді трапляються печатки, сюжетне зображення яких не співпадає з посвятою церкви. У тих випадках, коли відбувається зміна титулу храму, старі матриці продовжують функціонувати ще 25-35 років. Також відбуваються зміни матеріалів, котрі використовувалися для відбитків: чорнило, фарба витісняють сажу, сургуч та папір з воском.

В упорядкованому нами каталозі зазначено: назву населеного пункту, титул храму, кількість примірників, різні варіанти відтисків печаток для однієї парафії, хронологію документів, засвідчених печатками, матеріал, що використовувався для відбитків, форму печатки, її розмір, стан збереженості відтисків, легенду, сюжетне зображення та місце зберігання.

КАТАЛОГ

Букова, церква Св. Димитрія. 2 прим., 1898-1899 рр.

Матеріал: сажа. **Форма:** овальна.

Розмір: 45x36 мм. **Стан збереження:** задовільний.

Легенда: ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ БУКОВСКОЙ. Оточена подвійним обідком (виконаний у формі з'єднаних між собою крапочок), бере початок угорі та тягнеться справа наліво. В останньому слові вжито кириличну літеру "8". Шрифт чіткий друкований, слова розмежовані

між собою роздільними знаками у вигляді чотирикутних розеток. Напис виконано українською мовою.

Сюжетне зображення: На твердій основі, в повний ріст зображений Св. Димитрій. Одягнутий у короткий одяг, в правій руці тримає двораменний хрест. З боку внизу – рослина.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1496. – Арк. 48, 49 зв.

Білич, церква Свв. Кузьми і Дем'яна. 3 прим., 1873-1899 рр.

Матеріал: сажа. **Форма:** овальна.

Розмір: 45x36 мм. **Стан збереження:** задовільний.

Легенда: ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ БИЛИЦКОЙ. Обведена двома обідками (з крапочок), розпочинається вгорі. Слова розмежовані декоративними розетками. Літери викарбувані друкованим шрифтом. Напис виконано українською мовою.

Сюжетне зображення: Постаті Свв. Кузьми і Дем'яна в довгому одязі, в обох довокола голови німб. Під ногами тверда основа.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. Оп. 20. – Спр. 1500. – Арк. 63, 63 зв.; АРР. – Z. 142. – Sygn. 5052. – S. 175.

Волча Долішня, церква Собору Пресвятої Богородиці. 2 прим., 1899-1901 рр.

Матеріал: чорнило. **Форма:** овальна.

Розмір: 47x28 мм. **Стан збереження:** задовільний.

Легенда: УРЯДЪ ГРЕЧ. КАТ. ПАРОХІИ * въ ВОЛЧЫ-ДОЛНОЙ*. Не відмежована від сюжетного зображення. Перша частина напису тягнеться зліва направо через верх, друга частина (назва населеного пункту) – аналогічно, тільки через низ. Ці частини розмежовані роздільником у вигляді 8-пелюсткових квіточок. Друге і третє слово скорочені. Шрифт чіткий, друкований. Напис здійснено українською мовою.

Сюжетне зображення: У центральній частині печатки зображено відкриту книгу – Біблію.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1624. – Арк. 43; Там само. – Оп. 13. – Спр. 8114. – Арк. 117.

Конів, церква Воздвиження Честного Хреста. 6 прим., 1835-1899 рр.

Матеріал: чорнило. **Форма:** овальна.

Розмір: 43x35 мм. **Стан збереження:** задовільний.

Легенда: ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ КОНЬОВСКОЙ. Відмежована від сюжетного зображення обідком (зі з'єднаних між собою крапочок), розпочинається вгорі. Слова розмежовані декоративними розетками. Напис виконано друкованим шрифтом. Мова – українська.

Сюжетне зображення: Св. Йосип веде за вуздечку осла, на якому сидить Богородиця з маленьким Ісусом на руках. Уся композиція подана

в профіль і повернута вправо. Йосип зображений у короткому одязі, другою рукою тримає перекинута через плече палку з вузликом на кінці. Тверда основа виконана у вигляді повздовжніх ліній.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1502. – Арк. 56, 98, 100-103.

Воютичі, церква Різдва Пресвятої Богородиці. 3 прим., 1899 р.

Матеріал: чорнило. **Форма:** овальна.

Розмір: 46x36 мм. **Стан збереження:** задовільний.

Легенда: ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ ВОЮТИЦКОЙ. Розташована по обідку (зі з'єднаних між собою крапочок), розпочинається вгорі. Між словами стоять роздільні знаки у вигляді розеток. Шрифт друкований. Напис зроблено українською мовою.

Сюжетне зображення: У центрі сюжету зображено посудину для омивання, над якою схилилися Св. Анна та Св. Йоаким з маленькою Дівою Марією. На другому плані фронтально подано ще одну постать. Над ними розгорнуте покривало.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1508. – Арк. 53, 55, 55 зв.

Гуменець, церква Різдва Пресвятої Богородиці. 4 прим., 1805-1899 рр.

Матеріал: сургуч. **Форма:** овальна.

Розмір: 46x36 мм. **Стан збереження:** добрий.

Легенда: ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ ГҀМЕНЕЦКОЙ. Обведена двома обідками (зі з'єднаних між собою крапочок), бере початок угорі. Вжито літеру “Ҁ”. Напис виконано друкованим шрифтом. Мова – українська.

Сюжетне зображення: У центрі композиції зображено посудину для омивання, над якою схилилися Св. Анна та Св. Йоаким з маленькою Дівою Марією. На другому плані фронтально подано ще одну постать. Над ними розгорнуте покривало.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1526. – Арк. 52; Там само. – Спр. 1525. – Арк. 74; Там само. – Ф. 159 (Фінансова прокуратура). – Оп. 9. – Спр. 1997. – Арк. 12 зв., 15 зв.

Ляшки Муровані, церква Св. Миколая. 11 прим., 1851-1899 рр.

Матеріал: сажа. **Форма:** овальна.

Розмір: 46x36 мм. **Стан збереження:** добрий.

Легенда: ПЕЧАТЬ: ЦЕРКВИ: ЛАШОКЪМҀРОВАНЫХ. Обрамлена двома концентричними овалами (зі з'єднаних між собою крапочок), розпочинається вгорі. Шрифт друкований. У третьому слові вжито кириличні літери “Ҁ, Л”. Напис викарбувано українською мовою.

Сюжетне зображення: Постать Св. Миколая зображена фронтально. Під ногами тверда основа, з обох боків по одній рослині. Святий в єпископському одязі, на голові митра, увінчана хрестом. У правій руці жезл-кадуцей.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1553. – Арк. 44-46, 49, 54-56 зв., 66, 67, 73 зв.; НМЛ. – Ркл. – 545. – Арк. 271.

Ракова, церква Богоявлення Ісуса Христа. 2 прим., 1885-1899 рр.

Матеріал: чорнило. **Форма:** кругла.

Розмір: d=30 мм. **Стан збереження:** поганий.

Легенда: + ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ РАКОВСКОЙ. Не відмежована від сюжетного зображення Починається вгорі розділовим хрестиком і йде по колу. Шрифт чіткий, друкований. Мова – українська.

Сюжетне зображення: У центрі композиції в повний зріст у профіль стоять дві постаті.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1585. – Арк. 52 зв., 68.

Розсохи, церква Різдва Пресвятої Богородиці. 7 прим., 1849-1902 рр.

Матеріал: сажа. **Форма:** овальна.

Розмір: 40x36 мм. **Стан збереження:** добрий.

Легенда: * PEZAT CERKWE ROSICH. Розпочинається зверху 6-променевою зірочкою і йде справа наліво. Обведена двома обідками (внутрішній з крапочок). Шрифт чіткий, друкований. Мова напису – польська.

Сюжетне зображення: Поле печатки умовно поділене на два яруси. Внизу стоять три жінки, дві з яких тримають покривало, на котрому лежить маленька Діва Марія. Вгорі на ложі (головою вправо) лежить Св. Анна, а зліва біля неї зображено жінку, яка їй щось подає в руці.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1586. – Арк. 41 зв., 46 зв., 59 зв., 60, 65, 68, 99.

Стара Сіль, церква Св. Іллі. 3 прим., 1882-1888 рр.

Матеріал: паперово-мастична. **Форма:** овальна.

Розмір: 46x36 мм. **Стан збереження:** поганий.

Легенда: ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ СТАРОСОЛСКОЙ. Відмежована від сюжетного зображення обідком (виконаний у вигляді крапочок) розпочинається вгорі. Шрифт друкований. Напис виконано українською мовою.

Сюжетне зображення: У центрі Св. Ілля фронтально, в повний зріст. Одяг святого довгий, довкола голови німб.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 13. – Спр. 10134. – Арк. 17; Там само. – Спр. 10135. – Арк. 14, 28.

Другий варіант. 21 прим., 1885-1899 рр.

Матеріал: чорнило. **Форма:** кругла.

Розмір: d=35 мм. **Стан збереження:** добрий.

Легенда: * ПЕЧАТЬ ЦЕРКВЫ Г. К. ВЪ СТАРОИСОЛИ. Не відмежована від сюжетного зображення. Розпочинається вгорі розділовою зірочкою і тягнеться по колу справа наліво. Друге і третє

слова скорочені до однієї літери. Шрифт чіткий, каліграфічний, друкований. Мова напису – українська.

Сюжетне зображення: Постать Св. Іллі зображена фронтально. У правій руці він тримає гілку, лівою сіє зерно. Одягнутий святий у довгий одяг, підперезаний поясом, довкола голови німб. Під ногами трава, з обох боків по рослині.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1598. – Арк. 73, 73 зв., 77 зв. 80, 82, 84-88 зв., 101, 104, 106; Там само. – Оп. 13. – Спр. 10134. – Арк. 89, 106, 113; Там само. – Спр. 10136. – Арк. 11, 72, 83, 108; Там само. – Спр. 10137. – Арк. 68, 69.

Сушиця Велика, церква Св. Миколая. 11 прим., 1885-1901 рр.

Матеріал: сажа. **Форма:** овальна.

Розмір: 45x36 мм. **Стан збереження:** задовільний.

Легенда: ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ СҀШЫЦКОЙ. Відмежована від сюжетного зображення обідком (виконаний у вигляді крапочок). Розпочинається вгорі і тягнеться по колу справа наліво. Слова між собою відокремлені чотирикутними розетками. В останньому вжито кириличну літеру “Ҁ”. Шрифт друкований. Напис здійснено українською мовою.

Сюжетне зображення: Св. Миколай стоїть фронтально. На ньому єпископський одяг, на голові митра, в правій руці жезл обвитий зміями. Під ногами тверда основа, з обох боків по одній рослині.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1606. – Арк. 41 зв., 42, 55, 56, 57 зв., 63, 65-68, 75.

Терло, церква Різдва Пресвятої Богородиці. 8 прим., 1885-1908 рр.

Матеріал: сажа. **Форма:** овальна.

Розмір: 43x35 мм. **Стан збереження:** добрий.

Легенда: ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ ТЕРЛЕЦКОЙ. Відокремлена від сюжетного зображення двома концентричними овалами (із з'єднаних між собою крапочок), розпочинається угорі. Слова розмежовані розділовими розетками. Шрифт друкований. Мова – українська.

Сюжетне зображення: У центрі зображено посудину для омивання, по обидва боки якої розташовано в профіль Св. Анну та Св. Йоакима. Постать справа тримає на руках маленьку Діву Марію. На другому плані фронтально подано ще одну постать. Угорі завершує малюнок розгорнуте покривало.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1610. – Арк. 110, 115, 118, 120, 135, 138, 139 зв.; Там само. – Оп. 50. – Спр. 2366. – Арк. 105.

Фельштин, церква Свв. Кузьми і Дем'яна. 4 прим., 1816-1883 рр.

Матеріал: сажа, сургуч. **Форма:** овальна.

Розмір: 42x34 мм. **Стан збереження:** задовільний.

Легенда: ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ ФУЛШТИНСКОЙ. Відмежована від сюжетного зображення обідком (з крапочок), розпочинається вгорі. Вжито кириличну літеру “У”. Напис виконано друкованим шрифтом. Мова – українська.

Сюжетне зображення: Зображено фронтально 10-11 постатей у довгому одязі з німбом довкола голови. Постать у центрі виділяється на фоні інших більшими розмірами. Над ними – хмари.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 13. – Спр. 8346. – Арк. 48 зв.; Там само. – Спр. 8347. – Арк. 10; Там само. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1586. – Арк. 40 зв., 42 зв.

Другий варіант. 15 прим., 1885-1899 рр.

Матеріал: чорнило. **Форма:** овальна.

Розмір: 42x30 мм. **Стан збереження:** добрий.

Легенда: Печать уряда парохіяльного въ Фульштынѣ. Розпочинається вгорі розділовою зірочкою і тягнеться справа на ліво. Зовнішній обідок фігурний. Вжито лігатуру “ль” та кириличну літеру “ѣ”. Шрифт – друкований. Мова – українська.

Сюжетне зображення: Поясне зображення Діви Марії з маленьким Ісусом на лівій руці, так звана Одигітрія. Богородиця в мафорії нахилила голову до голівки Ісуса Христа. В обох довкола голови німб. Поле сюжетного зображення заштриховане повздовжніми лініями.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 50. – Спр. 1960. – Арк. 3, 4; Там само. – Оп. 20. – Спр. 1621. – Арк. 18, 21 зв. 26, 28, 29, 33, 46, 48; Там само. – Оп. 13. – Спр. 8347. – Арк. 20.

Хирів, церква Різдва Пресвятої Богородиці. 11 прим., 1872-1882 рр.

Матеріал: фарба. **Форма:** овальна.

Розмір: 46x36 мм. **Стан збереження:** добрий.

Легенда: ПЕЧАТЬ * ЦЕРКВИ * ХИРОВСКОЙ. Обведена двома овалами (з крапочок), розпочинається вгорі. Слова розмежовані зірочками. Шрифт друкований. Мова – українська.

Сюжетне зображення: У центрі фронтально зображений Св. Миколай. Він у єпископському одязі, на голові фігурна митра з хрестом. У правій руці жезл, обвитий зміями та увінчаний хрестом, у лівій – книга (Біблія). Під ногами тверда основа, з обох боків – по рослині.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 13. – Спр. 8109. – Арк. 16; Там само. – Спр. 8110. – Арк. 39, 40, 43, 79; Там само. – Спр. 8111. – Арк. 31, 44, 45, 79; Там само. – Спр. 8112. – Арк. 49, 58.

Другий варіант. 38 прим., 1883-1905 рр.

Матеріал: фарба. **Форма:** кругла.

Розмір: d=34 мм. **Стан збереження:** задовільний.

Легенда: * УРЯДЪ ПАРОХІАЛЬНЫЙ ГР. КАТ. ХИРОВЪ. Обведена двома концентричними колами. Розпочинається вгорі розділовою зірочкою. У тексті зроблено два скорочення, після яких поставлено крапки. Шрифт друкований. Мова – українська.

Сюжетне зображення: У центрі печатки розміщений орнаментований хрест.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1625. – Арк. 95зв.-97 зв., 104, 107, 109, 110, 113, 114, 124 зв., 125 зв.; Там само. – Оп. 13. – Спр. 8112. – Арк. 62, 66, 75, 86, 119; Там само. – Спр. 8113. – Арк. 3, 16, 22, 36, 39, 43, 51, 67, 70, 75, 81, 82, 85, 95; Там само. – Спр. 8114. – Арк. 4, 15, 21, 38, 130 зв., 131, 138; АРР. – Z. 142. – Sygn. 5394. – S. 305.

Чаплі, церква Перенесення мощей Св. Миколая. 12 прим., 1805-1893 рр.

Матеріал: сургуч, сажа. **Форма:** овальна.

Розмір: 45х36 мм. **Стан збереження:** добрий.

Легенда: ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ ЧАПЕЛСКОЙ. Обведена двома обідками (з крапочок), розпочинається вгорі. Слова розмежовані розетками. Напис виконано друкованим шрифтом. Мова українська.

Сюжетне зображення: На твердій основі (у вигляді трьох повздовжніх ліній) фронтально подано постать Св. Миколая у єпископському вбранні з омофором на раменах, та в митрі, увінчаній хрестом. У правій руці тримає жезл. Внизу з обох боків біля нього по рослині.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 13. – Спр. 8033. – Арк. 95, 96; Там само. – Спр. 8034. – Арк. 9 зв., 14; Там само. – Спр. 8035. – Арк. 2, 6, 10, 44 зв., 45, 68; Там само. – Ф. 159. – Оп. 9. – Спр. 2164. – Арк. 13, 15.

Другий варіант. 8. прим., 1894-1904 рр.

Матеріал: чорнило. **Форма:** овальна.

Розмір: 36х30 мм. **Стан збереження:** добрий.

Легенда: ГР. КАТ. УРЯДЪ ПАРОХІАЛЬНЫЙ * ВЪ ЧАПЛЯХЪ *. Розташована по обідку (у вигляді прямих ліній). Перша частина напису бере початок зліва внизу і тягнеться через вверх направо, а друга частина (назва парафії) – аналогічно, тільки через низ. Назва населеного пункту відокремлена 6-кутними зірочками. У двох перших словах вжито скорочення і після них поставлено крапки. Шрифт друкований. Мова – українська.

Сюжетне зображення: Св. Миколай зображений фронтально в повен зріст, в єпископському одязі з хрещатим омофором на раменах, митрі (увінчаній хрестом) та німбом довкола голови. У правій руці він тримає розгорнуте Євангеліє, ліва - піднята в благословляючому жесті.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1627. – Арк. 42, 52; Там само. – Оп. 13. – Спр. 8037. – Арк. 34, 71, 100, 102; АРР. – Z. 142. Sygn. – 5394. – S. 305, 378.

¹ Gramada N. Vechile peceti bisericeti bucovinene. - Cernauti: Tipurul Glasul Bucovinei, 1939. - 88 p. + 22 tabelle.

² Гірник О. До питання про українську церковну сфрагістику // Місіонар. - Львів, 1992. - ? 3. - С. 26-28; Довган Л. Печатки парохій та деканатів Станіславської єпархії кін. XVIII - першої пол. XX ст. на документах Державного архіву Івано-Франківської області // П'ята наукова геральдична конференція. - Львів, 1995. - С. 25; Перкун В. Костельні печатки. Брацлавський, Вінницький, Могилівський деканати (1800-1916). Каталог. - Київ-Вінниця, 1998. - 48 с.; Скочиляс І. Парафіяльні печатки Височанського деканату Перемишльської єпархії XIX - початку XX ст. // Дрогобицький краєзнавчий збірник. - Дрогобич, "Вимір", 2000. - Вип. IV. - С. 448-461.

³ Схиматисмъ всего клира руского-католического епархїи Перемишльскої 1879. - Перемишль: ТЪпомъ и накладомъ руского Собору Клироса, 1879. - С. 362.

⁴ Там само. - С. 356.

⁵ Там само. - С. 359.

⁶ Там само. - С. 361.

⁷ Там само. - С. 363.

⁸ Там само. - С. 358.

⁹ Там само. - С. 359.

¹⁰ Там само. - С. 357.

¹¹ Там само. - С. 358.

¹² Шематисмъ всего Клира греко-католического епархїи соединеныхъ Перемишльскої, Самборскої и Сяноцкої 1899. - Перемишль: 3 печатнѣ Николая Джульиньского, 1899. - С. 291.

¹³ Шематисмъ всего Клира греко-католического епархїи соединеныхъ Перемишльскої, Самборскої и Сяноцкої 1898. - Перемишль: 3 печатнѣ Николая Джульиньского, 1898. - С. 292.

¹⁴ Шематисмъ всего Клира греко-католического епархїи соединеныхъ Перемишльскої, Самборскої и Сяноцкої 1899. - Перемишль, 1899. - С. 288.

¹⁵ Шематисмъ всего Клира греко-католического епархїи соединеныхъ Перемишльскої, Самборскої и Сяноцкої 1900. - Перемишль, 1900. - С. 316

¹⁶ Там само. - С. 319.

¹⁷ Там само. - С. 317.

¹⁸ Ось кілька характерних назв: Виказ доходів і видатків, які о. Модест Насасвич, як парох в Биличах має, в цілі доповнення конгруї з фонду релігійного по мислі устату з дня 19 вересня 1898 р.; Виказ доходів епітрахильних в парафії Сушиця Велика за час мого завідування з 1900 по 1901 рр.; Виказ видатків канцелярїйних при провадженні метрик і урядування парафіяльного (с. Гуменець); Специфікація всіх реальностей і прав до церкви під титулом Народження Марії Панни обряду греко-католицького у с. Гуменець деканату Старосольського циркулу Самбірського належачих.

¹⁹ Як, скажімо, у таких документах: Посвідчення (що парохія Фельштин неспідає жодних ґрунтів...); Заява (доходу греко-католицька церква в Розсохах немає) і т.д.

²⁰ Наприклад: Виказ капіталів і річних відсотків (с. Ляшки Муровані); Виказ вільних капіталів в цінних паперах (с. Розсохи); Виказ фундацій побожних при церкві Сушиця Велика і їх капітали; Виказ доходів в натуралїях греко-католицької парафії Фельштин; Подпіска получения (с. Хирів); Заявленіє (про пожертвування на користь греко-католицької церкви в Хиріві 100 зол.).

²¹ Йдеться про листи: До уряду деканального (с. Билич); До Прокураторії скарбу у Львові (с. Фельштин); Від католицького уряду парафіяльного в Фельштині до

Світлого с.к. Староства в Старемісто; Всесвітлішій і Преосвященішій Єпископській Ординаріате (с. Хирів); До уряду намісницького в Старосолі (с. Чаплі). В опрацьованих фондах практично відсутня приватна кореспонденція.

²² Це стосується різноманітних метричних посвідчень про народження, одруження, смерть; Свідоцтво народження і хрещення (с. Терло).

²³ Згаданий вид документів інформує про чисельність греко-католиків у парафії, про кількість народжень чи смертей за певний період часу, подає іншу статистику: Заява після обчислення людности в р. 1898 вносить число душ в парохії 2454 душ (с. Волча Долішня); Виказ усопших, вінчаних, заповідей за 1895-1900 роки включно (с. Сушиця Велика).

²⁴ Як приклад можна навести "Reversales" священика парафії Розсохи (див.: Центральний державний історичний архів у Львові (далі - ЦДІА України у Львові). – Ф. 146 (Галицьке намісництво). – Оп. 20. – Спр. 1586. – Арк. 46-46 зв.).

²⁵ Це можна простежити на прикладі парафії Чаплі, де в 1893-1895 рр. відбулася зміна священиків (див.: Шематисмъ всего клира греко-католического епархій соединенныхъ Перемыской, Самборской и Сяноцкой 1893. – Перемышль: Типом С.Ф. Піонткевича, 1893. – С. 288; Шематисмъ всего клира греко-католического епархій соединенныхъ Перемыской, Самборской и Сяноцкой 1894. – Перемышль: Типом С.Ф. Піонткевича, 1894. – С. 288; Шематисмъ всего клира греко-католического епархій соединенныхъ Перемыской, Самборской и Сяноцкой 1895. – Перемышль: Типом С.Ф. Піонткевича, 1895. – С. 288).

²⁶ Про це яскраво свідчить листування між намісництвом, староствами та консисторією й деканатами про заборону використання напису в матрицях на зразок: "Руско-католицкій уряд парафіяльний..." (ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 4. – Спр. 1978. Арк. 1-81).

²⁷ ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 13. – Спр. 8114. – Арк. 117.

²⁸ Там само. – Оп. 20. – Спр. 1585. – Арк. 52 зв.

²⁹ Там само. – Спр. 1598. – Арк. 88 зв.

³⁰ Там само. – Оп. 50. – Спр. 1960. – Арк. 3.

³¹ Аналогічне виконання обідка бачимо у печатках сіл Волче Долішня (1899 р.), Ракова (1899 р.), Стара Сіль (1899 р.), Хирів (1899 р.), Чаплі (1899 р.),

³² Даний вид характерний для парафій Букова, Конів (1899 р.), Воючичі, Гуменець, Ляшки Муровані, Сушиця Велика, Фельштин (1883 р.), Хирів (1882 р.), Чаплі (1893 р.).

³³ Цей тип обідка використовувався рідше. Як приклад можна навести печатку Фельштина (1892 р.).

³⁴ ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1496. – Арк. 49 зв.

³⁵ Там само. – Оп. 13. – Спр. 8114. – Арк. 117.

³⁶ Національний Музей у Львові (далі – НМЛ). – Ркл. 545. – Арк. 271.

³⁷ ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1598. – Арк. 85.

³⁸ Там само. – Оп. 50. – Спр. 1960. – Арк. 3.

³⁹ Archiwum Panstwowe w Premyslu (далі – APP). – Z 142. (Archiwum Grekokatolickiego Biskupstwa w Premyslu). – Sygn. 5394. – S. 378.

⁴⁰ Посвяту Собору Пресвятої Богородиці мав храм Вовча Долішня. Та усі парафіяльні документи з 1873 по 1999 рр. засвідчувалися печаткою філії Конів. Причому легенда належала філії а сюжетне зображення відповідало тутулові Вовча Долішньої, тому що протягом ХІХ ст. посвята церкви Конів була Воздвиження честного хреста. А з 1899 р. почали користуватися новою парафіяльною печаткою.

⁴¹ До 1847 р. парафія Хирів леж носила титул Св. Миколая, який згодом був замінений на Різдва Пресвятої Богородиці (див.: Schematismus universi venerabilis

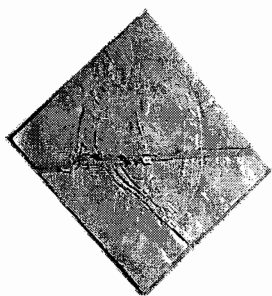
cleri dioeceseos graeco catholicae Premisliensis M.D. CCC. XXX. – Premisliae: Typographia Episcopali rit. graeci. c.P. 119; Schematismus universi venerabilis cleri dioeceseos graeco cathol. Premisliensis MD CCC XLVII. – Premisliae: Typographia Episcopali r. gr. c. – P. 112; Catalogus universi venerabilis cleri dioeceseos Premisliensis graeco ritus catholicae. 1849. – Premisliae: Typographia Capituli rit. gr. cath. Premisliensis, 1849. – P. 119). Причиною зміни посвят було будівництво нової мурованої церкви і благословлення її єпископом Іваном Снігурським у 1847 р. (див.: Шематисмъ всего Клира греко-католического епархій соединеныхъ Перемышской, Самборской и Сяноцкой 1900. – Перемышль, 1900. – С. 320). Стара парафіяльна печатка із зображенням Св. Миколая, незважаючи на посвячення нової церкви продовжувала функціонувати до кінця 1882 р.

⁴² Див.: Schematismus universi venerabilis cleri dioeceseos graeco catholicae Premisliensis M.D. CCC. XXX. - Premisliae. – P. 119; Catalogus universi venerabilis cleri dioeceseos Premisliensis graeco ritus catholicae 1849. – Premisliae, 1849. – P. 120; Шематизмъ всего клира греко-католического епархій соединеныхъ Перемышской, Самборской и Сяноцкой 1909. – Перемышль: Зъ печатнх гр. кат. Капітулы, 1910. – С. 384.

⁴³ Schematismus universi cleri orientalis ritus catholicorum dioeceseos Premisliensis 1867. – Premisliae: Typographia rutheni Capituli Premisliensis, 1867. – P. 89; Схиматисмъ всего клира католиковъ епархії Перемышской 1868. - Перемышль: ТЪпом руского Собору Клироса Перемышского, 1867. – С. 123.

⁴⁴ APP. – Z. 142. – Sygn. 5394. – S. 305.

⁴⁵ ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 13. – Спр. 8114. – Арк. 117.

м. Стара Сіль, 1882 р.

с. Хирів, 1882 р.

с. Хирів, 1885 р.

с. Волча Долішня, 1899 р.

м. Стара Сіль, 1885 р.

с. Чаплі, 1899 р.

м-ко. Фельштин, 1885 р.